

УДК 340.1

ПОНЯТТЯ ПРАВ, ПРАВОМІРНОЇ ТА НЕПРАВОМІРНОЇ ПОВЕДІНКИ СУБ'ЄКТІВ ФІНАНСОВИХ ПРАВОВІДНОСИН

Ямненко Т.М., к. ю. н.,
доцент кафедри цивільного права і процесу
Національний авіаційний університет

У статті розглядаються питання прав і поведінки суб'єктів фінансових правовідносин. Аналізуються особливості правової поведінки. Досліджуються ознаки правомірної та неправомірної поведінки. Зловживання правом розглядається у межах неправомірної поведінки.

Ключові слова: *правова поведінка, правомірна поведінка, неправомірна поведінка, зловживання правом, суб'єкт фінансових правовідносин.*

В статье рассматриваются вопросы прав и поведения субъектов финансовых правоотношений. Анализируются особенности правового поведения. Исследуются признаки правомерного и неправомерного поведения. Злоупотребление правом рассматривается в рамках неправомерного поведения.

Ключевые слова: *правовое поведение, правомерное поведение, неправомерное поведение, злоупотребление правом, субъект финансовых правоотношений.*

Yamnenko T.M. CONCEPT OF RIGHTS AND LAWFUL MISCONDUCT LEGAL ENTITIES FINANCIAL

The article deals with the questions of rights and behavior of subjects of financial relations. Specific features of legal behavior. We study the signs of lawful and unlawful behavior. Abuse of law considered within misconduct.

Key words: *legal behavior, good behavior, misconduct, abuse of the law, subject of financial relationships.*

Економіка України має тенденцію до коливань – від розвитку до тимчасового занепаду і навпаки. На це впливають різні чинники об'єктивної дійсності, політичні й фінансові кризи тощо. Все це у сукупності з іншими обставинами вимагає переосмислення теоретичних проблем фінансового права і законодавства. Зауважимо, що фінансове право України своїм корінням уходить в науку та законодавство переважно періоду СРСР, тому нині потребують переосмислення фундаментальні загальноправові поняття, категорії, явища у галузевому аспекті, зокрема суб'єктивне фінансове право, межі здійснення такого права, правова поведінка суб'єкта фінансових відносин, неправомірна поведінка, зловживання правом у фінансових правовідносинах тощо.

У межах фінансово-правових досліджень питань прав, поведінки суб'єктів фінансових правовідносин торкаються у своїх роботах Л.К. Воронова, М.П. Кучерявенко, А.О. Монаєнко, О.А. Музика-Стефанчук, А.А. Нечай, С.О. Ніщима, О.П. Орлюк, Л.А. Савченко, В.Д. Чернадчук. Проте загальний огляд проблеми досі відсутній.

Мета статті полягає у висвітленні питань прав і поведінки суб'єктів фінансових правовідносин.

Здійснення прав суб'єктами фінансових правовідносин є чи не найбільшою практичною проблемою у правореалізаційному процесі.

Науковці наголошують на тому, що «визначення та встановлення внутрішніх меж здійснення суб'єктивного права – одна з найбільш заплутаних, складних для розуміння і вирішення правових проблем. У цьому механізмі встановлення юридичних кордонів яскраво виражена мета права – надати суспільству засіб для цивілізованого вирішення виникаючих протиріч і конфліктів. Визначаючи за допомогою комплексу юридичних засобів для суб'єктів права «стандартні» зовнішні кордони, перехід за які починає зачіпати конкретні суб'єктивні права інших учасників правовідносин, законодавці завжди намагалися втілити одну з яскравих правових

ідей, що лежать біля витоків законотворчості: право само не повинно бути знаряддям для безправ'я» [1, с. 3].

Державно-владний суб'єкт має більше законодавчо закріплених прав, ніж обов'язків, що дає більше можливостей для зловживань, самовільного розширення кола своїх повноважень. Це, в свою чергу, шкодить інтересам підпорядкованих суб'єктів та/або публічним фінансовим інтересам. На практиці особливо актуальними є питання обґрунтування правомірності та доказування неправомірності дій (бездіяльності) як владних, так і підпорядкованих суб'єктів фінансових правовідносин. Процес доказування ускладнюється тим, що інколи чітко незрозуміло, потрібно доказувати порушення фінансово-правових норм або мають місце дії (бездіяльність), що норм не порушують, але при цьому мають певні негативні юридично значущі наслідки.

Що стосується самого поняття «суб'єктивне право», то цьому питанню присвячено чимало наукових праць, є різні теорії щодо визначення вказаного поняття, в основу якого покладаються, наприклад, такі категорії, як можливість, правомочність, інтерес, воля, свобода, примус, обов'язок. Не вдаючись у глибину названих теорій, наведемо лише деякі думки. Так, вважається, що зміст суб'єктивного права охоплює належна та дозволена поведінка. Так, належна поведінка становить не лише зміст суб'єктивного права, але й межі, абсолютну межу правового регулювання як такого. Останнє є явищем світу модальності, світу повинності, існуючого паралельно світу данини. Коли говоримо про норму поведінки, то маємо на увазі якийсь еталон поведінки, ідеальну модель, з якою фактична поведінка порівнюється з метою з'ясування її відповідності еталону [2, с. 97]. Також науковці у зміст суб'єктивного права включають права (можливості), обов'язки (діяти розумно та добросовісно, не порушувати права інших осіб), мету (свідчить про ціннісне ставлення суб'єкта до свого права) [3, с. 104–105, 160].

Науковці по-різному вбачають можливості чи правомочності, що охоплюються суб'єктивним правом:

– одна правомочність – юридично забезпечена можливість управомоченої особи вимагати у встановлених межах визначеної поведінки від зобов'язаної особи [4, с. 9];

– дві правомочності: закріплена за управомоченою особою з метою задоволення її інтересів міра можливої поведінки в конкретних правовідносинах та правомочність, забезпечена покладанням обов'язків на інших осіб [5, с. 45–46];

– три правомочності: правомочності на власну поведінку, можливість вимагати певної поведінки від зобов'язаних осіб, можливість вдатися у необхідних випадках до примусової сили державного апарату [6, с. 108–109; 7, с. 14];

– чотири правомочності: можливість певної поведінки управомоченої особи, можливість вимагати певну поведінку від інших осіб, можливість вдатися у необхідних випадках до заходів державного примусу, можливість користуватися певним соціальним благом [8, с. 115–124].

Як слушно зазначає М.О. Стефанчук, правомочність вимоги, що входить до складу будь-якого суб'єктивного права, може бути реалізована лише поведінкою зобов'язаної особи – поведінкою, що виступає частиною матеріального змісту відповідного суб'єктивного права. Для того щоб визначення суб'єктивного права відображало юридичний та матеріальний зміст обумовленого явища, воно повинно фіксувати в собі правомочності на свої і чужі дії [7, с. 16].

Коли йдеться про суб'єктивні права суб'єктів фінансових правовідносин, то слід зважати на публічно-правову природу цих відносин, на те, що державновладні суб'єкти практично позбавлені можливості обирати варіант власної поведінки, адже їх повноваження, компетенція чітко визначені в законодавстві. Цього не можна сказати про підпорядкованих суб'єктів фінансових правовідносин, які діють за принципом: дозволено те, що не заборонено законом.

Що стосується можливості вимагати певної поведінки від зобов'язаних осіб, то вона притаманна державновладним суб'єктам фінансових правовідносин. Підпорядковані ж суб'єкти можуть вимагати від владних суб'єктів лише тих дій, що передбачені в нормативно-правових актах.

Також слід відмежовувати суб'єктивні права у матеріальному аспекті від суб'єктивних процесуальних прав. Так, особливість суб'єктивних процесуальних прав, на відміну від суб'єктивних прав у матеріальному аспекті, на думку В.В. Резнікової, вбачається у тому, що їхня значна частина має характер правомочностей на одностороннє волевиявлення – забезпечення законом можливості вчиняти процесуальні дії. У процесуальному відношенні суб'єктивному праву позивача, відповідача чи іншої особи, яка бере участь у процесі, відповідає обов'язок суду, і навпаки. Односторонні правомочності реалізуються через власну поведінку управлених суб'єктів, визначаються законом та є для кожного учасника процесу засобом здійснення його суб'єктивних прав. Правам суду кореспондують обов'язки інших учасників процесу, і навпаки [9, с. 126]. З фінансово-правового погляду наведене можна проілюструвати прикладом процесуальних податкових відносин між платником податків і податковим органом, де є всі ознаки процесуальних правовідносин, розгляд спорів у судовому порядку тощо.

Важливо з'ясувати також внутрішні межі права, що належить суб'єкту фінансових правовід-

носин, адже вони є визначальними у з'ясуванні того, чи є поведінка правомірною, неправомірною, чи наявні ознаки зловживання правом. Як пише В.І. Крусс, «будь-яка ідеальна модель суб'єктивного права вже є певним обмеженням» [10, с. 25–26]. Аби поведінка була правомірною і добросовісною, важливо зважати на існуючі обмеження, не виходити за межі допустимого здійснення прав і не порушувати права інших суб'єктів фінансових правовідносин.

Здійснення суб'єктивного права суб'єктом фінансових правовідносин завжди є певною поведінкою такого суб'єкта, і така поведінка спрямована на задоволення власних інтересів. Для державновладних суб'єктів фінансових правовідносин доречніше використовувати категорію «об'єктивні права», адже вони нормативно-закріплені; суб'єктивні права підпорядкованих суб'єктів додатково розкриваються і навіть гарантуються через обов'язки владних суб'єктів.

Розглянувши суб'єктивні права у фінансово-правовому аспекті, перейдемо до аналізу правової поведінки, у межах якої реалізуються ці права. Отже, правова поведінка є одним із видів соціальної поведінки, видом людської діяльності та має ряд ознак:

– соціальна значимість (правова поведінка виступає каталізатором фінансових відносин між юридичними та фізичними особами (як підпорядкованими суб'єктами фінансових правовідносин), державою, органами публічної влади – суб'єктами публічної фінансової діяльності);

– підпадає під контроль волі і свідомості особи (коли йдеться про фізичних осіб – суб'єктів фінансових правовідносин);

– передує юридичним наслідкам (правова поведінка в одних відносинах, наприклад, договірному характеру, передує виникненню податкових і банківських відносин);

– гарантованість правомірної поведінки (державою заохочує таку поведінку, особливо коли йдеться про добросовісність суб'єктів податкових правовідносин);

– законодавче закріплення заходів юридичної відповідальності за неправомірну поведінку (у банківському, бюджетному, податковому законодавстві містяться конкретні приписи про відповідальність за порушення норм відповідного законодавства).

У теорії права виділяють такі види правової поведінки: 1) правомірна поведінка; 2) правопорушення; 3) зловживання правом; 4) об'єктивно протиправне діяння [11, с. 279–280]. Три останні види можна, на наш погляд, поєднати поняттям «неправомірна поведінка» (не плутати з поняттям «протиправна поведінка», адже зловживання правом далеко не завжди відбувається всупереч чи проти норм права).

Очевидно, що правомірною є поведінка, що повністю відповідає нормативно-правовим приписам, не порушує публічних фінансових інтересів, не шкодить приватним інтересам суб'єктів фінансових правовідносин.

Правомірна поведінка характеризується певними особливостями:

1) відповідність цієї поведінки вимогам норм права (що впливає із самого поняття «правомірна» – Т. Я.);

2) соціальна корисність цієї поведінки, оскільки вона є бажаною або необхідною для функціонування суспільства;

3) ця поведінка має суб'єктивну сторону, яка знаходить свій вияв у таких складових чинниках,

як мотив (спрямованість поведінки), міра усвідомлення можливих наслідків вчинку, внутрішнє ставлення особи до спричинених наслідків. Наведене положення, на наш погляд, не є особливістю, адже суб'єктивна сторона притаманна й неправомірній та протиправній поведінці;

4) об'єктивна необхідність правомірних дій для функціонування та розвитку суспільства (знаходить своє закріплення в імперативних нормах у вигляді обов'язків, виконання яких забезпечується примусовою силою держави);

5) форми реалізації правомірної поведінки пов'язані з формами реалізації права (дотримання, виконання, використання та застосування права);

6) соціальна допустимість поведінки, тобто це можлива правова поведінка, що забезпечена державними засобами [11, с. 282].

Професор О.Ф. Скакун наводить такі ознаки правомірної поведінки:

1) є суспільно корисною (необхідною і бажаною) соціальною поведінкою – забезпечує організованість і гармонійність громадського життя, стійкий правопорядок; слугує найважливішим чинником вирішення завдань і функцій держави й суспільства; сприяє задоволенню інтересів суб'єктів права;

2) не суперечить нормам і принципам права та не порушує нормативно закріплених заборон;

3) є свідомо вольовою, адже виражається в усвідомленій добровільній мотивації правомірних діянь для досягнення поставлених цілей;

4) зовні виражається у діях чи бездіяльності, здійснюється у формах реалізації права: дотримання, виконання, використання (громадянами), правозастосування (посадовими особами);

5) складається з елементів – правомірних вчинків;

6) спричиняє юридичні наслідки, оскільки виявляється в юридичних фактах (правовстановлювальних, правозмінювальних, правоспричиняючих), що є передумовами правовідносин;

7) охороняється державою за допомогою дозвільних, зобов'язальних та охоронних норм, стимулюється за допомогою рекомендаційних та заохочувальних норм [12, с. 450].

Також професор О.Ф. Скакун пропонує такі види правомірної поведінки за мотивами (за суб'єктивною стороною залежно від психічного ставлення особи до своїх вчинків):

1) активна (принципова) – цілеспрямована діяльність громадян, посадових осіб щодо реалізації своїх прав, виконання обов'язків, компетенції в межах правових норм, яка пов'язана з додатковими витратами часу, енергії, а іноді й матеріальних засобів; її мотивом є переконаність чинити правомірно;

2) звична – вид законотворчої поведінки, що виражається в повсякденній службовій, побутовій та іншій діяльності людини, яка відповідає приписам правових норм, є звичкою і не потребує додаткових витрат і зусиль. На наш погляд, така поведінка може йменуватися також як «пасивна»;

3) конформістська (від лат. – подібний) – вид пасивно-притосувальної поведінки, що не відрізняється від поведінки інших (принцип: «роби так, як роблять інші»), підпорядковується груповим стандартам і вимогам (колег, керівництва, неформального лідера, родичів та ін.), піддається психологічному тиску і маніпуляціям;

4) маргінальна (від лат. – прикордонний, проміжний) – вид «проміжної» (балансуючої)

поведінки між правомірним і протиправним станами особи, що виражається в готовності до протиправних дій у разі послаблення нагляду за поведінкою особи, при цьому вона не стає антисоціальною, не призводить до правопорушення через страх юридичної відповідальності [12, с. 450–451] (наприклад, касир банку видає чек клієнту і вказав, де обов'язково треба розписатись, хоча міг розписатись сам, а перевірка цього ніколи не виявила би, оскільки особа вперше і востаннє здійснювала якісь платежі через цей банк – Т. Я.).

За ступенем активності правомірної поведінки поділяється на дії (наприклад, своєчасне подання декларації про доходи, перерахування податків) та бездіяльність (відмова керівника і бухгалтера установи знайти і надати певні документи перевірочному суб'єкту, якщо таке надання є його правом; у випадку, коли подання документів є обов'язковим, а особа цього не робить, йдеться вже про неправомірну поведінку).

У контексті фінансових правовідносин правомірними не можуть бути:

– перевищення повноважень органів публічної влади – суб'єктів фінансових правовідносин у процесі здійснення ними публічної фінансової діяльності;

– дії органів публічної влади – суб'єктів фінансових правовідносин, їх посадових осіб, що суперечать публічним фінансовим інтересам, меті і засадам фінансової політики держави;

– дії органів публічної влади – суб'єктів фінансових правовідносин, їх посадових осіб, що суперечать конституційним правам і свободам громадян, правам інших підпорядкованих суб'єктів фінансових правовідносин.

На практиці трапляються випадки зловживання правами у межах правомірної поведінки, що характеризується такими ознаками:

– поведінка суб'єкта відповідає нормі права, включаючи випадки, коли вона абстрактно дозволена або прямо не заборонена;

– поведінка суб'єкта не відповідає цілям уповноважуючих правових норм, призначенню наданого йому законом суб'єктивного права;

– за вчинення такого роду діянь на суб'єкта не накладаються заходи юридичної відповідальності [13, с. 158].

Зловживання правом у вигляді фінансового правопорушення властиві ті ознаки, що характеризують, відповідно, фінансове правопорушення (або ж порушення фінансового законодавства, за вчинення якого особу може бути притягнуто до фінансової, адміністративної, кримінальної, цивільно-правової відповідальності), а саме: протиправність, суспільна небезпека чи шкідливість, винність, караність. Хоча така ознака, як винність, не завжди притаманна фінансовим правопорушенням, адже може бути і відповідальність без вини.

Протиправне зловживання правом відрізняється від звичайного правопорушення тим, що суб'єкт у цьому випадку здійснює протиправне діяння за допомогою реалізації свого суб'єктивного права. Тобто суб'єкт, реалізуючи надане йому суб'єктивне право, порушує приписи чинного законодавства (виходить за межі такого права).

На практиці важливим є причинно-наслідковий зв'язок між діянням і його наслідками. З огляду на це особливо важливим і складним є питання доказування державно-владними органами того, що в діях чи бездіяльності підпоряд-

кованого суб'єкта фінансових правовідносин є ознаки протиправності, що його поведінка є не-правомірною. А для підпорядкованого суб'єкта важливо відстояти правомірність своїх дій. Задля цього використовується цілий арсенал доказів, створюється доказова база.

Публічні фінансові права охороняються законом, за виключенням випадків, коли їх здійснення суперечить призначенню цих прав у правовій державі. Отже, суб'єкти фінансових правовідносин, здійснюючи свої права, діють в межах правової поведінки. Їхні дії чи бездіяльність можуть бути як правомірними, так і неправомірними.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Волков А.В. Принцип недопустимости злоупотребления гражданскими правами в законодательстве и судебной практике (анализ более 250 судебных дел о злоупотреблении правом) / А.В. Волков. – М. : Волтерс Клувер, 2010. – 960 с.
2. Сенчищев В.И. О понятии обременения права / В.И. Сенчищев // Вестник Высшего Арбитражного Суда Российской Федерации. – 2003. – № 5. – С. 97.
3. Волков А.В. Теория концепции «злоупотребление гражданскими правами» / А.В. Волков. – Волгоград : Станица-2, 2007. – 352 с.
4. Егоров Н.Д. О понятии субъективного права / Н.Д. Егоров // Правосубъектность по гражданскому и хозяйственному праву. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1983. – 197 с.

5. Толстой Ю.К. К теории правоотношения / Ю.К. Толстой. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1959. – 88 с.

6. Александров Н.Г. Законность и правоотношения в советском обществе / Н.Г. Александров. – М. : Юриздат, 1955. – 176 с.

7. Стефанчук М.О. Межі здійснення суб'єктивних цивільних прав : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право та цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / М.О. Стефанчук. – К., 2006. – 202 с.

8. Матузов Н.И. Личность. Права. Демократия: теоретические проблемы субъективного права / Н.И. Матузов. – Саратов : Изд. Саратовского ун-та, 1972. – 290 с.

9. Резнікова В.В. Зловживання процесуальними правами: господарсько-процесуальний аспект проблеми / В.В. Резнікова // Слово Національної школи суддів України. – 2013. – № 3 (4). – С. 124–137.

10. Крусс В.И. Злоупотребление правом : [учеб. пособие] / В.И. Крусс. – М. : Норма, 2010. – 176 с.

11. Загальна теорія держави і права (основні поняття, категорії, прав. конструкції та наук. концепції) : [навч. посіб.] / за ред. О.В.Зайчука, Н.М. Оніщенко. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 400 с.

12. Скакун О.Ф. Теорія права і держави : [підручник] / О.Ф. Скакун. – К. : Правова єдність, 2010. – 525 с.

13. Малиновский А.А. Злоупотребление правами налогоплательщика: сравнительно-правовые аспекты / А.А. Малиновский // Вестник МГИМО. – 2013. – № 2 (29). – С. 156–161.

УДК 342.7

ПИТАННЯ ОПТИМІЗАЦІЇ ФОРМИ ІНСТАНЦІЙНОГО СУДОВОГО КОНТРОЛЮ: КАСАЦІЙНОГО ПЕРЕГЛЯДУ СУДОВИХ РІШЕНЬ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ

Ярошенко В.І., здобувач
кафедри адміністративного права
Інститут права імені князя Володимира Великого
Міжрегіональної Академії управління персоналом

У статті на основі аналізу наукових досліджень та бачення діючих працівників судових органів узагальнено думки щодо оптимізації форми інстанційного судового контролю: касаційного перегляду судових рішень в адміністративному судочинстві України.

Ключові слова: адміністративна юстиція, оптимізація системи судочинства, Верховний Суд України, автономія адміністративних судів, касаційний суд найвищої інстанції.

В статье на основе анализа научных исследований и видения действующих работников судебных органов обобщены мнения относительно оптимизации формы инстанционного судебного контроля: кассационного пересмотра судебных решений в административном судопроизводстве Украины.

Ключевые слова: административная юстиция, оптимизация системы судопроизводства, Верховный Суд Украины, автономия административных судов, кассационный суд высшей инстанции.

Yaroshenko V.I. QUESTION FORM OPTIMIZATION OF INSTANCE JUDICIAL REVIEW, APPELLATE REVIEW COURT DECISIONS IN ADMINISTRATIVE JUSTICE UKRAINE

In the article based on the analysis research and vision of the current employees of the judiciary summarizes the opinions regarding the optimizing form of the authority of judicial control: the cassation review of judgments in administrative court proceedings of Ukraine.

Key words: administrative justice, optimization of the court system, Supreme Court of Ukraine, autonomy of the administrative courts, court of cassation in a higher court.

Актуальність теми. 4 березня 2016 року створено Асоціацію адміністративних суддів України. Головною ідеєю створення Асоціації є розвиток й утвердження адміністративної юстиції в Україні та зміцнення довіри до адміністративної юстиції в суспільстві. Підсилення незалежності суддів в адміністративному судочинстві є важливим завданням для України як демократичної держави.

Звісно, адміністративні суди повинні мати достатній, або навіть підвищений, рівень захисту своєї незалежності, оскільки саме вони розглядають спори з органами державної влади.

Очевидно, що адміністративне судочинство в Україні має бути окремою системою, яка повністю незалежна від адміністративних органів і судів загальної юрисдикції. Щодо нас, то ми